

„Indijska“ trilogija

Jerun Brauers
„Indijska“ trilogija

Potonulo
Prigušeno crveno
Potop

prevela s holandskog
Olivera Petrović van der Leuv

INDIËROMANS

Het verzonkene

Bezonken rood

De Zondvloed

© 2010 Jeroen Brouwers

Uitgeverij: Atlas Contact, Amsterdam

© za Srbiju Futura publikacije 2020

Prevela Olivera Petrović van der Leuv

Korice: Tanja Dukić Počuč

Štampa Workshop, Petrovaradin, 2020

Deze uitgave is mede tot stand gekomen dankzij de steun van het Nederlands Letterenfonds in Amsterdam.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Ovo izdanje realizovano je zahvaljujući podršci
holandske Literarne fondacije u Amsterdamu.

Sadržaj

POTONULO	7
Zemlja snova	9
Moja kraljevska majka	10
Til. Gvarneri	12
Prilike od svetlosti	14
Knjigovodstvo	17
Reči u vodi	22
Surat-surat	25
Stare fotografije	28
Ultima thule	30
Napomene	33
Pa gde si bila ?	36
Broj 156.403	38
Odrazi	43
Mesto utehe	46
Tenno-heika banzai	50
Beleženje. Vatra. Haos	52
PRIGUŠENO CRVENO	55
POTOP	135
Ararat	139
IDEO	
1. Događanje	159
Jedno poglavlje	161
Balikpapan, 1947.	191
2. Polutar	237
Novo poglavlje	239

Opet jedno poglavlje	251
Balikpapan, 1947.	265
Još jedno poglavlje	275
Sledeće poglavlje, <i>Metastaze</i>	285
Balikpapan, 1947.	291
Poglavlje <i>Svuda tišina</i>	303
Ko zna koje poglavlje	318
Poglavlje o tmimi i morskoj mrklodubini	331
Poglavlje o praznom vremenu	343

II DEO

3. Simfonion	357
4. Orfej	413
5. Nestanak	463
Nestanak	465
Balikpapan, 1947.	499
Nestanak	512

III DEO

6. Dva sveta	523
Ovde počinje priča o Noćnoj senci	525
Nestanak	575
Freska u kraljevskoj grobnici	581
Fugit amor	586
7. Lutanje	607
Otprilike poslednje poglavlje	612
Možda poslednje poglavlje	619
Pretposlednje poglavlje	646
Balikpapan, zauvek 1947.	659
Poslednje poglavlje, zasad	678

Ararat 705

Napomena prevodioca	735
Pojmovnik	737
Pogovor	746

POTONULO

Zemlja snova

Na imanju naše kuće u aveniji Tjemara broj 21 u Bataviji, majka seda na zadnje sedište automobila iza čijih naslona je laneni krov sklopljen kao harmonika. Odevena u belo, u poludugu čipkanu haljinu i nosi veliki beli šešir vrpčama vezan ispod brade.

Otac već sedi na zadnjem sedištu. Kucnuo je po ramenu našeg kebona koji vozi automobil. *Kebon* je baštovan. U mom sećanju naš kebon je momak za sve: on je i šofer, a vidim ga i kako uranja u zlatnu vodu našeg bazena i prazni ga.

Automobil i putnici rasplinjavaju se u oblacima prašine i naftnih isparenja.

Na tremu ispred kuće sedi *babu Itih* i drži me u naručju, svestan sam da majka pre odlaska maše maramicom, pri tom sklapa oči, ponovo ih otvara, ponovo zatvara, kad zatvori oči, napući usne ka meni. *Babu Itih* uzima moju ruku i pokreće je kao da odmahujem. Počinjem da vrištim. Šaku sam stisnuo u pesnicu.

Tada mi je možda godinu i po.

Najvažniji detalj ovog, verujem, prvog i najstarijeg u meni sačuvanog sećanja, jeste stisnuta pesnica. Prvo čega se sećam je moja pesnica, tek potom s njom povezana majka i to kako nestaje u isparenjima.

Babu Itih kaže: Adu, zar takav plač i vrisak! Hajde, idemo u pulau kapok.

Pulau kapok je ostrvo kapok, ono što se nalazi iza zatvorenih očiju, zemlja snova.

Moja kraljevska majka

Moja majka je tada bila mlađa nego ja sada. Sada joj je preko sedamdeset godina.

Nikada je ne posećujem, nikada joj ne pišem, nikada je ne zovem telefonom. Ni ona mene. Ne znam kako živi, čime se zanima, da li je možda usamljena. Ni ona to ne zna o meni. Živi u malom stanu, hoda uz pomoć štapa. Muž joj je odavno umro. Neću joj otići na sahranu kada uskoro umre. Svoje poslednje reči već mi je rekla.

Povremeno sam je posećivao, poslednji put pre mnogo godina, i tada bismo ćutke sedeli jedno naspram drugog, u tišini, jedan sat ili duže. Na svakih četvrt sata tugaljivo se oglašavao karilon. Kada bi ga čula, pogledala bi napolje, u sivilo neba. Kiša je padala nečujno i nevidljivo. Kad pada takva kiša ona kaže: gerimis. *Gerimis* je kiša koja sipi. Kada bi podigla čašicu jenejvra sa šećerom rekla bi: selamat minum. *Selamat minum* znači živeli. Kada bi je malo uhvatilo piće, pevala bi pesmu o pijanom mornaru: *matroos mabuk...*

Ovo su reči i zvuci *tempo dahulu*. To znači: stara dobra vremena u Holandskoj Indiji, vremena u kojima je ona živela i na čijem izmaku sam ja rođen. Te reči znam, ali one nisu moje. Tako sam poznavao i tu „Indiju“ u kojoj je ona zauvek ostala, iako već trideset godina živi u „Holandiji“ gde uvek pada kiša; ali ta „Indija“ je za mene postala zemlja snova, zemlja u kojoj sam bio u nekom prošlom životu. Ponekad mi ta zemlja izranja pred očima, sve nejasnije, more između mene i te zemlje postaje sve prostranije. Moj prethodni život je: vreme najranijeg detinjstva u kome još nisam bio svestan jezika.

Sećam se majčinih zelenih očiju. I da je bila kao kraljica.

Ne želim da se sećam njenih očiju kakve sam video posled-

njih nekoliko puta, – paunovska zelena pretvorila se u vodnjikavo bledilo, belo gotovo kao beonjače. Kljukaju je sedativima da ublaže bol u nozi. Pije, jer ima i bolove za koje slutim da nisu telesni. U očima joj se nastanilo belo bezmerno zurenje koje ne mogu da podnesem. U glavi joj je tek pokoja misao. Mnogo plače.

Sedeo bih naspram nje, grčevito stiskao ruke i gledao kako žmirka očima dok joj suze kapaju po haljini. Kako je oronula. Crna kosa počela je da opada. Tamna koža poprimila je boju ni plavu, ni sivu, ni zelenkastu, ni žutu, ni živu, ni mrtvu – boju sličnu zavoju na njenoj nozi.

Takve nisam želeo da je se sećam.

Kad kiša nije sipila već lila kao iz kabla, rekla bi: udjan. *Udjan* je kiša.

Rekla je: osećam *kasian* prema tebi. *Sajang* ta tvoja zavada s celim svetom vazda, vazda. Znaš na koga ličiš? Na tvog dedu. Toliko puta sam to čuo. Onda bi se sagla i masirala nogu. *Adu, sakit*, rekla bi. *Sakit* je bol. Masirati je *pitjitten*. *Kasian* je sažaljenje, *sajang* je žaljenje. Isti, isti tvoj deda. Ponovo bi se oglasio karilon, – prošlo je još četvrt sata. Slušajući zvuke zvona kazala bi: *klenèng, klonông*...

Til. Gvarneri

Zvuci pulau kapoka:

Dete Isuse, sačuvaj mi čisto srce. Da se u njega ne nastani niko, osim tebe. Ili tako nekako. To je bila moja večernja molitva.

Majka bi je izgovarala glave obavijene velovima tila.

Pre no što bi zatvorila klambu, uzela bi *sapu lidi*, prut od žila palminog lista, i terala komarce iz mreže. Ne volim književnost o „Indiji“ s dvostrukim terminima koji su neupućenima nerazumljivi. Ja želim da učinim kraj takvoj književnosti. To je prošlost, prestanite s tim davanjem pomena, prestanite s tim sećanjima. *Ja govorim o nečem drugom.*

Majka izvan mreže, ja ispod nje, počinjali bismo ovu igru: ona zatvara oči i ponovo ih otvara; kada ona otvori oči, ja ih zatvaram; kad ja opet otvorim oči, ona ih zatvara...

Ovoj igri pripadale su reči.

Kad otvori oči kakve je imala noću, majka bi lagano i nežno izgovarala: *tjilepuk*. Kada bi spustila trepavice, rekla bi: *ngantuk*. Kad bi napućila usne da u ovim rečima izgovori „u“, glas bi joj se povisio i zvuk bi se otegao kao tiho misteriozno žalostivo ili preklinjuće hujanje koje se menjalo sa visinom tona. Kada bi udahnula vazduh usnama napućenim za „u“, u tom blagom huku kao da se čuo i šum vetra.

Tjilepuk je sovica. *Ngantuk* je san.

U mom sećanju na ovu noćnu pesmu umilne sovice i velovi klambua lagano se njišu od povetarca koji dopire kroz prozor, – ponekad se nadimaju kao brodska jedra. Iza tog lelujanja je majčino lice. Rasplinjava se kao lice od oblaka.

Srdašce mi je čisto. Ležim u kolecvi ispod belog baldahina. Ne sisam palac, ali grizem i ližem srednji i domali prst leve ruke, kažiprst mi miluje nos. Tako počinje lutanje. Malog Isusa zamišljam kao dečaka s telom od paperja, velikih i pomalo iskola-

čenih očiju, na glavi ima tropski šešir mog dede. Izvan kuće je veličanstvena tišina koju tvori na hiljade zvukova šuškanja, lepršanja, klepetanja, čeprkanja, ćarlijanja, čavrljanja i cerekanja noćnih životinja, cvrčanje cvrčka.

Javanska reč za cvrčka je *djangkrik*.

Kada me nije uspavljivala majka već babu Itih, i ona mi je pevala uspavanku u kojoj bi često zazvučala reč djangkrik. Djangkrik, djangkrik, djangkrik, ponavljalo se kao cvrčanje cvrčka. A svi ti djangkrik u uspavanci babu Itih pevali su „Ntjit Ntjit“.

Tome je pripadao i miris babu Itih.

Sada više ne znam kako je mirisala babu Itih.

Ovi zvuci su utočište i spokoj. Slušam mesečev sjaj. Čujem kako u nekoj ptici nastaje jaje. Čujem kako raste drveće. Nekad pada kiša.

Večernjim zvucima pripadao je i zvuk violine. Moj deda svira na svojoj gvarneri violini.

Katkad pomislim: ova mešavina zvukova koju sam s nepune tri godine slušao između sutona i noći, pre no što utonem u san, ovi zvuci usnulosti, zvuci snevanja, zvuci tišine, – to je tempo dahulu. Zvukovi Zlatne zemlje. Atlantida još nije potonula.

Prilike od svetlosti

Porodični filmski snimci.

Moja starija braća se zaleću i skaču u bazen, nosevi zapušeni, usta otvorena kao da ispuštaju krik straha. Najstariji brat je podigao ruke iznad vode, maše u kameru i potom tone u vodu kao da se utapa.

Pod suncobranom, u pletenoj naslonjači, otac pruža ruku ka kameri i bezvoljno maše. U godini kada sam rođen, otac je bio mlađi nego ja sada. Te godine dobio je priznanje za dvanaest i po godina rada kao knjigovođa.

Moja sestra, tada joj je dve-tri godine, bosonoga hoda po šljunku, izgubila je ravnotežu i umalo nije pala, ali se u poslednji čas nekako održala na nogama. Smeška se u objektiv i onima koji će je kasnije gledati. Otvara i zatvara ručicu: maše.

Otac je seo na zadnje sedište, najlepša od svih majki koje su ikada postojale ulazi u automobil, seda pored njega, maramicom maše u kameru.

Sve to mahanje iz prošlosti.

Na nekom od filmskih snimaka jednom se i ja pojavljujem.

Evo broja trideset sedam, kaže otac koji je rukovao projektorom, kada sam se kao treperava svetlosna prilika pojavio na stolnjaku čiodama pričvršćenom za zavesu:

Majka je izašla iz senke koju baca kuća i kročila u vrt nalik na park, u naručju nosi mene, sanjivog, lica namrštenog od sunca, igračkom zaklanjam oči od jarke dnevne svetlosti. Majka se smeši u kameru. Kada i ja treba da mašem u kameru, pokreće moju ruku: ruka je stisnuta u pesnicu. Igračka je plišana loptica sa zvoncem, dva tona ding-dong, otkotrljala se niz stepenište trema. Briznuo sam u plač. Majka je smeškajući se rekla nešto i voleo bih

da znam, sad posle gotovo četiri decenije, šta je tada rekla. Uputila se prema dečjim kolicima na točkovima visokim čitav metar i položila me u njih. Close-up: u tim dečjim kolicima spavam, po meni trepere senke drveća i lišća. Da li sam nešto sanjao?

Sve se odvijalo u tišini. Zvučne kamere još nisu bile dostupne amaterskim sineastima.

Kada je taj film prikazivan, u dnevnoj sobi čulo se samo zujanje projektora i kroz njega očevo glas: Obriši nos broju trideset sedam, – jer istovremeno s plačom projektovanim na platnu i stvarno sam počeo da plačem, nečujno, mislio sam, ali se ipak čulo, iako je otac u tami moje jecaje verovatno čuo kao ušmrkiavanje nosa. Plakati nečujno i nevidljivo: ljudi ne treba da vide moje suze.

Sećanje na projekciju tog filma ujedno je i sećanje da sam te večeri prvi put u životu postao svestan straha: od te večeri, do kraja života, osećam strah da ću biti otuđen, da sam zalutao u raznim svetovima, da ne pripadam mestima na kojima sam i gušim se od nostalgije za mestima u kojima se isto nisam osećao kao kod kuće i koja ne čuvaju nikakvo sećanje na mene; strah da sam zapleten u jezik ili jezičke izraze koje neću razumeti i kojima neću moći da se izrazim, dok drugi neće ni govoriti ni razumeti jezik kojim ja govorim.

Film je prikazivan 1950, u kući u Den Bosu koju će, kasnije, zapaliti junak moje priče Tejmen Holverf, jedan od mojih drugih ja. Tada mi je bilo deset godina, bio je kraj letnjeg raspusta. U mojoj spavaćoj sobi već su bili spakovani koferi, za nekoliko dana počinje nastava u internatu u koji me je otac smestio. U internatu sam bio broj trideset sedam. Ne oslovljavaju me imenom već tim brojem, prišivenim na svim delovima odeće i ispisanim na svim predmetima i delovima nameštaja koje sam koristio: ormanu, krevetu, školskoj klupi, mestu za molitvu. Otac me je već nedeljama zvao „broj trideset sedam“, da bih se „navikao“.

Jecajući i šmrcajući počeo sam da ga proklinjem, tada, i nastavio da ga proklinjem i godinama nakon onog hladnog kišnog dana kad smo stajali na groblju, ja najmanje ganut od svih, i gledali kako kovčeg u kome leži propada u blato. Jecajući i šmrcajući u meni se rodila zamisao da ubijem oca.

Poslednje pismo otac mi je poslao nekoliko meseci pre no što je umro, nakon što je pročitao moju prvu objavljenu knjigu *Nož*

pod grlom i u njoj priču „Tejmen Holverf“. Dao mi je na znanje kako bi veoma cenio kada bih, ukoliko nameravam da nastavim s pisanjem, izabrao pseudonim, kako njegovo uvaženo ime, ujedno i ime moje čestite braće i sestre, ne bi bilo osramočeno mojim bestidnim pisanijem. Za oca sam, sve do njegove smrti, ostao samo broj.

Nisam počinio oceubistvo. Ali zato sam oca opisivao, godina-ma, uvek iznova, kao mrtvog, kao sadržaj mrtvačkog kovčega, kao onog koga sahranjuju, kao posmrtnu ostatku koji trunu ispod nadgrobne ploče s natpisom *Počivaj u miru*. Njegov grob je u međuvremenu uklonjen a nadgrobna ploča razbijena u paramparčad. Da li je postojao i da li je imao ime?

Da li ja postojim? Ponekad u to sumnjam: umesto da postojim, ja se bavim pisanjem. Kada ne pišem postojim tako što upijam sve što potom zapisujem. Ponešto od toga toliko loše zapisujem da zapravo i ne postoji, *zato* što je loše napisano.

Da li imam ime?

Na poslednjim slikama filma u kome se i ja pojavljujem, nazire se i prilika mog dede kako sedi raširenih nogu, leva ruka savijena u laktu u visini ramena, desnu ruku pokreće tamo-amo. Majka je rekla da je svirao violinu. Snimak je načinjen u nekoj prostoriji: – prizor je taman, jer onaj ko je snimao verovatno je zaboravio da kameru podesi za snimanje „unutra“. Vidi se bela utvarna prilika bez lica i ruku koja nečim nevidljivim, što svetluca, gudi po nečemu isto tako nevidljivom, što sjaji. Da je utvarna prilika nosila naočare videlo se u ponekom odblesku svetla o staklo naočara. Sećam se pre svega dedinog stomaka nalik na ogromnu kuglu smeštenu između dve pozamašne butine, utegnutog u tropske pantalone navučene sve do prsa.

Da li se dede sećam iz ovog filma, da li se sećam da sam ga stvarno tako video ili sam ga tako sanjao?

Majka je rekla: ovo je bilo uoči japanske invazije.

U trenutku kada je to rekla, na filmskom platnu pojavili su se braonžučkasti oblaci dima i uništili sliku, a iz projektora je suknuo plameni jezik sve do resa lampe iznad trpezarijskog stola.

Knjigovodstvo

Ne pretražujem po knjigama da bih čitao ili gledao kako je nekada bilo, u toj „Indiji“ pre japanskog napada, početkom četrdesetih godina, poslednjih godina Atlantide i bezvremene sreće kada nisam bio svestan. I ne raspitujem se o tome. Nikada mi se ne događa da ovde u Holandiji, u tihim večerima, zagledan u prostrane ravnice oko kuće, mrmljam reči poput „tjemara“ ili „tamarinde“. Moja „nostalgija za Insulinde“ nije topografske prirode. Moja nostalgija se ne odnosi na „Indiju“, već na vreme u kome sam živio i nisam mislio; nostalgičan sam za onim što je u meni samom izgubljeno a da ni sam ne znam tačno šta je to bilo, – jasnoća koja se pretvorila u mutnilo, voda koja se pretvorila u misli na davljenje i smrt. Ne tragam više ni za tim ko sam bio ni kakav sam bio u godinama najranijeg detinjstva i mnogo pre toga. Celog života sam bio dete koje joj je zadavalo brige, kaže majka: bio sam prznica i prvo što se od mene promolilo na svet bila je moja pesnica. U prvoj godini života dobio sam difteriju – ožiljak na grlu u obliku rozete još podseća na to. Patio sam i još patim od osećaja da se „gušim“: vrućina me guši, kao da mi je u lice bačen sitan pesak koji pri svakom udisaju ulazi u nozdruve, usta, disajne puteve, tako doživljavam disanje po užarenom suncu ili neko drugo disanje po vrelini: recimo disanje kada me oblije vrelina, bez znoja, rasplamsana u meni od iznenadnog napada besa ili straha, ili griže savesti. Bio sam izuzetno mahnit, ne moram da slušam priče o tome, to već znam. Ta mahnitost nije nestala iz mene i povremeno prasne, iako se od toga više ne obeznanim, kao nekada, – tada mi ne prilazi, ne otimaj ono što je moje, ne sumnjaj u mene, ne skrnavi ono što mi je dragoceno, ne ruši ono što negujem, ne ismevaj ono što mi je važno, ne poriči da postojim. Moja mahnitost nije izraz besa, već straha. Kada bi me spopala mahnitost, bacio bih se vrišteći na kameni pod i

želeo da nestanem u hladnoći poda. Ukočen i nepomičan, kao da mi se krv, olovno teška, zaustavila, kao da sam se skamenio, i istovremeno bi se oko mene, kao na iznenađajućem filmu, sve skamenilo u slike nepomičnog dekora. Ali u glavi bi odjeknuo vrtlog glasova i izgovarao reči koje nisam znao ili nisam razumeo, ali me je „nešto“ iznutra *prisiljavalo* da tako nepomičan slušam sve te reči.

Vrlo dugo sam sanjao ovo:

Čitam knjigu, najljepšu od svih knjiga, knjigu kakvu verovatno nikada neću moći da čitam izvan snova, ali uspevam da pročitam tek nešto više od pola stranice jer knjiga je potom napisana na jeziku koji ne razumem. I dok ipak pokušavam da dođem do teksta ili jezika na kome je ispisan – naučicu ga napamet, na javi ću ga zapisati i pokušati da prevedem – po redovima se rasprskavaju bele praznine i konačno nestaje ceo tekst, i onaj deo koji sam mogao da razumem ali se više ne sećam ničeg osim da je bio predivan. U glavi se pokreće kovitlac reči i delova reči, rečenica i delova rečenica, misli i nemisli, kakav se nekad javlja u pijanstvu kada se istovremeno rađa ona iskričava lucidnost i otupela nemoć, – sa razočarenjem se meša osećanje krivice i straha, ali od čega i zbog čega?

Mislim: ovo je san o „sećanju“, – o nečemu što je postojalo pre no što se oprostilo od mene, nečemu što je postojalo pre no što je umrlo u meni. O tome kako je sve bilo blistavo pre no što sam bio svestan da je bilo blistavo. Ko pokuša da opiše taj sjaj onako kako ga se seća, ne može to iskazati rečima, reči su se umrle u nerazumljivost, pogodilo me slepilo reči. Možda zato što tog sjaja nije ni bilo, kako bih se toga mogao sećati? Ali vode se sećam: propadam u nju kao kamen i bezmalo sam se udavio.

Majka je često smejući se pričala kako je uvek znala šta da radi sa mnom kada bih ležao na podu zgrčen od besa, u glavi brujanje glasova i reči, skamenjen u neizrecivom protestu i gledajući a da ne vidim ništa osim nepomičnosti. Uzela bi me i obučenog urolala u bure s kišnicom ili korito s vodom u mandilu (kupatiću), držala bi me pod vodom dok se gotovo ne ugušim. Od toga bih se

doduše smirio, ali bi me odmah spopao novi bes, hranjen novim strahom: rečima nisam mogao da izrazim šta doživljam, počeo bih da govorim, ali rečima nisam mogao da iskažem šta želim ili bih izgovarao reči koje drugi ne shvataju, govor bih tad pretvarao u vrisak i počeo bih da udaram, šutiram i grizem majku, obuzet tom novom pomamom zbog reči koje mi nedostaju, muke s jezikom, nemoći, neshvaćenosti, a majka kao da je nestajala u magli ili koprenama pare i vode i više joj nisam video oči.

Kao dete „nisam bio mio“, kako se to kaže.

Pustite me da idem svojim putem i ne smetajte mi. Ja u svom bazenu s peskom, s mojim zemljanim čančićima i lončićima, pod starim tropskim šeširom mog dede, ja u svom carstvu: veliko dvorište iza kuće i u njemu koza, kokoške, petao, patke, ćurke, pas, mačka s čvorovima na repu, papagaj beo, beove reči – a oko dvorišta mnoštvo gudanga (ostava) punih tajanstvenih stvari, odbačenog nameštaja, velikih sanduka, svežnjeva ispisanog računovodstvenog papira s crvenim i plavim kvadratićima i linijama, preparirana životinja po kojoj vrve bubašvabe, sve obavijeno crvenkastom paučinom zvanom *lawalawa* i mirisom vlage koji mi je prijao. Ja na užarenom suncu, uvek zabavljen sopstvenom senkom koju, zašto?, uvek želim da vidim *ispred* sebe. Ja okružen nogama odraslih. Ja i mnoštvo životinjica koje tik uz mene mile iz zemlje i ponovo nestaju u njoj, – ja i svi zvuci svake od tih životinjica pojedinačno, ja usred zlata tih životinjica: zlatnozeleno, zlatnocrveno, zlatnocrno, sve posuto zlatnim tačkicama, sve ispušta zlatne oblačiće ili za sobom ostavlja zlatne tragove – da li je to sjaj koji bih želeo da opišem? Ja u svom krevetu usnuo pod svodom tila koji se katkad pokreće.

Voda. Sve tone u vodu, sve postaje voda. Možda nikad nisam ni bio u „Indiji“.

Odrasli su jedan za drugim nestajali: odjednom su nestala moja braća, odjednom je gorela jedna ostava, odjednom su sve ostave bile prazne, odjednom više nismo imali automobil, kuća je odjednom bivala sve praznija i bilo je sve više sanduka i kofera, odjednom su nestale životinje, odjednom su u kući bili vojnici i moja sestra je rekla: sada je rat. Ali kakva je to reč i šta znači? – početak „rrr“ sam mogao da shvatim slušajući brujanje u vazduhu („let“, „letilice“) ili oštro, prodorno, zastrašujuće zvižanje („vazdušni alarm“) ili reči koje su po čitav dan navirale iz

radija i ulivale mi najveći strah, sestra je rekla: moramo u logor, ali mama i baka će biti s nama.

Iz tih dana sećam se ovoga: majka se znojila, majka je plakala, po svemu što bi dotakla ostajali su vlažni otisci, gde god bi stala oko nogu bi nastale lokvice, lepota najlepše od svih majki slivala se i kapala. Nisam više želeo da me dodirne.

„Ja nisam mio.“

Sakrivao sam se, katkad u veliki sanduk ili u orman, nekad u jednu od ostava, ili u šušir i iza svojih prstiju, ponekad u tamu iza stisnutih očiju. Ponekad bih pozeleo da me nema. Da su me bar tada ubili.

Pišio sam po sebi, namerno, i uživao u tome – kakio sam po sebi i govno odnosio majci u ruci skupljenoj kao zdelica, ili bih ga gnječio, okružen zujanjem muva, osluškivao sam to zujanje i pevushio pesmu o zlatu. „Indija“. Ovde, u svojoj izdvojenosti, misleći ponekad na „Indiju“, nikada ne izgovaram reči kao „tjapung“, to znači vilin konjic.

Ovde sam usamljen, obeshrabren zbog blistavih snova nedonevanih do kraja.

Nije mi stalo do života. Ispleo sam oko sebe mrežu i izdvojio se, ne volim ljude. Niko ništa ne razume. U meni i oko mene uvek je zujanje glasova i šapata, pokušavam da ih nadjačam glasno govoreći sam sa sobom, izgovarajući reči za koje ne znam odakle dolaze. Pišem.

Kada sam bio „srećan“? Nemam nikakvo svesno sećanje na „sreću“. Nemir je u meni od detinjstva, bolestan sam od nepoverenja i strahova. Ne dozvoljavam da mi se ljudi približe, a isto vreme se plašim samoće. Plašim se pošara i telefona, a isto vreme ne mogu mirno da iščekam dnevnu poštu i ponekad preklinjem da telefon zazvoni. Govorim glasno da bi me ljudi dobro razumeli. Naučio sam i da pišem čitko da bi me ljudi bez napora shvatili. Dajem preterano velike napojnice da bih se dopao ljudima. Ali kontakt između mene i ljudi nije moguć i pokazalo se da nijedna veza u mom životu nije bila trajna. Obuzet strahom, opsednut krivicom, omađijan odsustvom ljubavi. Bez

nade. Ne učestvujem više u životu i sve više se povlačim u sve dublju izdvojenost gde me ne mogu naći: - u pisanje.

Reči u vodi

Majka i ja se igramo u bazenu.

Nosi me u naručju i silazi niz stepenice u bazen, malo potom glave su nam pod vodom, – lice sam okrenuo ka njenom, siguran u njenom naručju, bezbedno pripijen uz nju.

Pod vodom su mi oči otvorene. Majka mi nosom dodiruje nos, zatvara oči, ponovo ih širom otvara, opet ih zatvara, opet ih otvara: zelene oči, zelene poput vode, zelene kakvo je zeleno samo u mom sećanju. Naizmenično i ja otvaram i zatvaram oči. Sve dok ne moramo nazad da bi udahnuli vazduh.

Ovu igru nazvali smo sovino čavrljanje.

Majka pod vodom izgovara reči, čujem njihov zvuk. Ali te reči pod vodom izgovara neko vodeno biće, to nije moja majka. Vidim kako iz usta izlaze reči i kao mehurići rasprskavaju se svuda oko mene. Žao mi je svih tih reči. Majčina kosa pod vodom širi se na sve strane i glava joj postaje crni cvet. Iz srca tog cveta izviru mehurići reči, zeleni poput vode, tu zelenu bi trebalo nazvati zelenom snova. Tada mi je manje od dve godine.

Dok se majka i ja igramo u bazenu odjednom se između nas širi neizmerna dubina – u vodi je bezbroj zelenih boja prožetih zlatnim zrcima. Vidim sebe kako tonem u vodi, okrećem se oko svoje ose. Iz glave mi iskaču mehurići, čujem i vidim sebe i svoj vrisak od mehurića. Ispustila me je, ispao sam iz njenog naručja. Iznad sebe vidim kako majka bez glave lebdi u vodi. Ispod sebe vidim rešetku na otvoru koji zamišljam kao usta. Već sam počeo da ispijam bazen. U glavi odjekuje brujanje: možda je to podvodni jezik. Vidim majčine oči, ali ne i njihovo zelenilo, sklapaju se i ponovo širom otvaraju, *tjilepuk*. Na putu sam ka blagom njenju velova klambua, tamo ću moći da čitam knjige pune sjaja

i neke tuge koja me ipak čini srećnim. Pružam ruke ka majci i otkrivam:

U vodi počinjem da se izdižem. Najtamnija zelena kojom sam bio okružen pretvara se u svetlozelenu i u zlatno rasprskavanje. Glavom sam probio svod vode, odjednom je sve belo i vazduha ima u izobilju. Vidim našu kuću i vrt, oblake, ptice, i istovremeno u svemu vidim sve detalje. Majčina glava daleko od mene pluta po talasima i smeši mi se: očigledno sam postigao nešto čime se ponosi. Istovremeno vidim kako dva vilina konjica tik iznad vode lete jedan za drugim. Detalj: čujem ih.

Otkrivam: ja plivam.

Plivam „kao kuće“ ka stepenicama bazena. Umem da plivam! Ako želim, u vodi mogu i da plivam reći. Recimo reč *ibu*, to je: majka. Ja sam *anak* te *ibu*: njeno dete. Ja sam princ (*anak radja*), ona je vrlo lepa, ja sam vrlo ponosan, postigao sam nešto što blišta kao zlato, ponosan sam što je ona vrlo lepa, što sam ja njeno dete i što umem da plivam.

Još ne znam da ću je se jednom stideti. Kroz talase odjekuje kukurikanje petla.

(Devet mi je godina. Čeka me kod izlaza Alojzijeve škole, ulica Sv. Jozefa, Den Bos. Stoji na ivici pločnika, odvojena od drugih majki. Na sebi ima bezobličnu jaknu boje jetre koju je dobila od ATAKA. Ne želim da objašnjavam šta je ATAKA. Boja „Indije“ na njenom licu posivela je kao i njene oči i njena lepa kosa i voda koju je nekad obasjavalo sunce. Izgleda kao majmun. Ne želim da moji drugovi znaju da mi je ona majka. Sledećeg dan Rik van der Lan kaže smeškajući se: Da li je to bila tvoja majka? Kažem: Ne, to je neko drugi iz „Indije“. On kaže: katjang, katjang, katjang goreng, to je bila tvoja majka! Pa sajang, moja zavada s celim svetom. Ah, gde su ti oči, mila majčice. Ostale su u „Zemlji ostrva“.

Kako si jecala tamo u Den Bosu, okružena velikim koferima odbijajući da se raspakuješ, misleći da ćeš biti već na sledećem brodu za „Indiju“, „ako mora i bez anak-anak“ (deca), rekla si, sedeći kraj radija iz koga se čula krontjong muzika – gong ageng, tjlempung, kendang... Kiša, kiša. Kako sam se stideo nje, a sada se toga stidim. Ona me je naučila da plivam.

Srećom, ovo nije istorijska knjiga, ni porodična hronika. Ovo je samo knjiga snova. Sjedinjujem se s mojim drugim ja, mojim odrazom u ogledalu. Sanjam sebe. (Nisam se stvarno dogodio.)

Moja braća su zapušila nos i skočila u bazen ispustivši krike straha koji se kasnije, kada se film prikazuje, neće čuti. Najstariji brat kao davljenik ispruža ruku gore i tone kao da se davi. Kad ponovo izroni, ja mu visim na vratu i hvatam vazduh. Sa strane, pod suncobranom, u stolici od trske, moj otac. Jede sate. Da li me on gleda? Da li me vidi? Nadam se da je i on ponosan na mene.

Dok se taj film odvija u mojoj glavi, na objektiv projektora ponekad se spušta muva i na platnu odjednom izranja čudovište koje proždire sve prilike od svetlosti.

Surat-surat

Surat-surat znači: papiri, papirnica, svuda-papiri-dokle-pogled-seže, svet papira.

U dvorištu ispred kuće je stara Malajka. Čuči kraj ognjišta i lepezom raspiruje žar. Iznad vatre suši komadiće mesa nanizane na štapiće. Iz užarenog ugljehlja izvija se tanki dim i meša se s pramenovima jare koja izbija iz zemlje, kruži oko nje i obavija je parom. Okružena je i oblacima muva i svaku posebno čujem kako peva: kazuju joj nešto što samo ona razume, tako klima glavom. Ima okrugli slameni šešir čija senka zaklanja najveći deo izbornog lica uokvirenog beličastim pramenovima, samo su joj usta na suncu, kad govori, između tankih usana vide se dva okrnjena zuba, jedan u gornjoj, drugi u donjoj vilici. Iz uglova usana curi joj svetlocrvena tečnost koju povremeno usrkne.

Čučim blizu nje, posmatram je, upijam u sebe. Govori mi nešto i ja govorim njoj. Šta govorimo? Kojim jezikom govorimo? Jezikom iščezlog carstva zagonetki, mora da sam nekada bio u tom carstvu. Rado bih joj dao svoje zube, ionako ću jednom dobiti nove kako su me uveravali. Ako mi zauzvrat podari njen jezik. Kad čovek umre, gde li ostaje njegov jezik?

Čučnuo sam „na indijski način“, to znači celim tabanima priljubljenim uz zemlju, kad tako čučim ne mogu a da ne padnem nauznak, a ionako sam već izgubio nekoliko tih novih zuba. Ne plašim je se: pružio sam ruke i okrenuo dlanove ka njoj.

Kažiprstom, s ljubičastim noktom dužim od koščice za koju je pričvršćen, povijenim ka unutra kao ptičija kandža, dodiruje linije na mom desnom dlanu. Klima glavom. Njena osunčana usta izgovaraju: Surat-surat i ja to razumem.

Da će se moj život odvijati usred papira, moj život će se sastojati od papira, vodiću papirni život, kada umrem, za sobom ću ostaviti samo papire.

I moja majka je to čula i smejući se ispričala ocu. Otac je, žvaćući parče mesa koje je zubima otkinuo sa štapića, rekao: postaće isto što i njegov otac, zar ne *jus*?

To se i obistinilo, otprilike: i ja sam postao knjigovođa – ali na drugi način.

Ja u knjige beležim:

Odjednom su nestale životinje.

Ujutru je u dvorište iza kuće ušao Kinez, majka mu je pokazala kokošinjac. Pohvatao je sve naše kokoške i strpao ih u košaru ili u bambusov kavez s rešetkama u kome su bile tako zbijene da su jedna drugu ključale i glasno kokodakale kako ih nikada nisam video ni čuo da kokodaču. To je bilo povezano s rečju „rat“. A onda je trebalo uhvatiti petla. Potonula reč za „petla“ je *ajam djantan*, muška kokoš. Šta imam od toga što znam ovu reč? Taj petao je imao zlatnocrno perje sa zelenim odsjajem, imao je strogo lice i zlatne oči, kad kukuriče ponekad sam mu video jezičak, on i ja smo nekad naizmenično kukurikali, bio je veliki gotovo kao ja. U ovde zabeleženom trenutku, taj petao je bio moje prvo suočavanje sa smrću. Potonula reč za „smrt“ je *mati*, tu reč znam od tog zabeleženog trenutka. Petao je u krugovima trčao po dvorištu, samo što nije leteo, hteo je da zakukuriče ali bi se svaki put zagrcnuo i kao da je nešto dovikivao ljudskim glasom. Kinez je trčao za njim s nožem u desnoj ruci. Ja sam verovao da petao ne mora u kavez. Pomislio sam na molitvu: Dete Isuse. Pripio sam se uz majčinu butinu i otvorio usta uzalud pokušavajući da izgovorim naviruće reči – ali opet nisam bio u pravu, ja nikada nisam u pravu, uvek sam isključen, ja govorim nerazumljivim jezikom, sačuvaj mi čisto srce. Sećam se topline i mekoće majčine butine. Tada je imala tridesetak godina, otprilike stara koliko je sada moja draga. Pre no što zaspimo, ruka mi je uvek na butini moje drage – ali nikada ne mislim na majku, između jave i sna u mislima uvek vidim more: između svetla i nesvetla, između plime i oseke, voda ni mirna ni nemirna, zapravo najzburkanija, izbacuje stvari koje preko obale dopiru do mene, nekad ih prepoznajem, očisti me, voli me. Zvuk môra je možda zvuk jezika umrlih, iz talasa nekad dopire kukurikanje petla.

Ja u knjige beležim: da je petao, kada ga je Kinez šćepao za gušu, lebdeći između zemlje i neba, poslednji promukli hropćući krik uputio meni, posebno meni, i da je sebe uneredio sve tečnijim i bezbojnijim izmetom koji je iz njega liptao kao da će ceo petao iscuriti. Na taj samrtni krik odazvale su se kokoške i one su uspele da izuste reči, uznemirene krike, jecaje, prigušeni kikut i šapat. Šta su šaputale? Proklinjanja. Šta su dovikivale? *Ketemu lagi*: zbogom. Kinez je jednim zamahom noža odvojio petlovu glavu od ostatka tela. U presečenom grkljanu zadržao se još jedan delić krika koji se više nije mogao čuti, ali se mogao videti: jarkocrven i tečan, grimizan kao kresta i resa kroz koje je za trenutak blesnulo sunce, kasnije tog dana kresta i resa bile su crnojubičaste, – po ruci s nožem prsnula je krv.

Beležim i ovo: beležim sebe u trenutku kada je petlu odsećena glava. Jednom rukom uhvatio sam sebe za gušu i osetio ožiljak nalik na venčić, zaustavio sam dah, želeo sam da se ugušim u mučnini koja mi je obuzela celo telo (more izbacuje reči i preko obale ih nanosi ka meni, novi talas preplavljuje reči i ponovo ih odnosi nekud iza uspenušanog mora). Druga ruka se zgrčena u pesnicu zarila u kožu na majčinoj butini, majčice, majčice. Majka je kriknula od bola. Kasnije tog dana zlatne petlove oči prekrili su rojevi muva. Još kasnije, kada sam čučnuo pored odsećene glave, video sam kako se polako miče po zemlji, nošena bezbrojno umnoženim nožicama hiljada sivkastih životinjica koje su tiho pucketale – kresta i resa već su nestale sa glave i zlato iz očiju bilo je opljačkano; gde li su nestale jarkocrvene mrlje krvi rasute po dvorištu kao koralni pojas velikih i malih ostrva: Java, Sumatra, Borneo... Sumba, Sumbava, Flores, Timor... Sve se dogodilo istovremeno: petlu je odsećena glava, krv je poprskala zemlju, ja sam sebe rukom stegao za gušu, majka je kriknula od bola i počela da masira unutrašnju stranu butine: sve kokoške su zakukurikale, a petao, petlovo telo bez glave, čim su mu noge dotakle tlo, ponovo je trčalo po dvorištu, zamahivalo krilima i udaralo o sve, krv je prskala iz njega i mešala se s telesnom izlučevinom koja je liptala kao voda. Odjednom mu je otpao rep i rasuo se kovitlac svetlucavog perja po kome je posrtao i padao nalevo i nadesno. Još jednom se uspravio, zamahnuo krilima, nisko iznad zemlje poleteo pravo ka meni i udario me, odjednom sam bio mokar i odelo je bilo crveno, pao sam nauznak na šljunak i...

Stare fotografije

Ko mi je, jednom, prvi put ispričao priču o labudu za koga su sve patke prvo mislile da je najružniji u pačijem soju? Vidim ga kako stoji u potonulom svetu: to je moj deda na koga toliko ličim. Obučen je u belo, u „Indiji“ smo. Iznad njega, iza njega, treperi sunce. Zabačene glave dižem pogled ka njemu, tada mi je dve godine, oči mi suze od zurenja u žutu užarenu svetlosti od koje se čini kao da deda nije u belom, već u crnom. Skida tropski šešir s glave, povija kolena, šešikom kao lepezom rashlađuje lice: čučnuo je ispred mene i poljubio me u usta, dedin jus, da li ću uvek biti snažan, uvek snažan? Tada smem da stavim njegov šešir. Glavu mi je zapahnuo talas vreline.

Ovo se dogodilo kada je deda bio u poodmaklim pedesetim, tako mi kazuje godina njegovog rođenja. Sve je manje ljudi koji su ga poznavali, ali oni koji su ga poznavali i još su živi, prestraše se kad me ponovo vide nakon dužeg vremena, kao da sam utvara iz nekog drugog sveta: moja spoljašnjost, moj stas, moj karakter, način na koji govorim, mislim, smejem se, moji pokreti, sve je slika i prilika mog dede, kada je još postojao. Tako se događa da u snovima ili u sećanjima sebe vidim kako čučim ispred sebe, vidim kako sam sebe ljubim u usta, vidim sebe kako šešir stavljam na neku drugu, na moju glavu – ja sam mlad i star, dete koje jedva ume da govori, i muškarac golem kao drvo, na početku svoje jeseni. Govorim samom sebi: da li ću uvek biti snažan? To je filmska slika. Kada se na toj filmskoj slici pojavi časovnik, na njemu nedostaje mala kazaljka. Znam još u kojoj prilici mi je deda ispričao priču o labudu. Istorija ne postoji, sve se uvek događa prvi put.

U dvorištu iza kuće spaljujem stare fotografije. Moj deda, u belom, bez šešira, blago oslonjen o štap, gleda u sunce i oči su

mu nestale iza malih eksplozija svetlosti koje sunce rasplamsava na staklu naočara. Taj snimak je napravljen mnogo godina pre no što sam rođen. „Snažna ličnost“, „veliki čovek“ – tako ga opisuju kada ga povremeno spominju. Time misle na njegovu telesnu veličinu, ne na njegov karakter. Ali ko su ti koji ga ponekad spominju i šta oni znaju o karakteru? Ne radujem se susretu s članovima porodice u posmrtnim prebivalištima, obećanim kao uteha, ali dedu ću zagrliti ako ga ponovo vidim. Fotografija: deda stoji usred nečeg nalik na park, u pozadini se vidi muzički paviljon, vesele i radosne dvadesete, tada mu je četrdesetak godina. To sam ja, taj koji se vidi na fotografiji, samo ne nosim naočare. Iz njega sukljaju plamenovi. Kažu da je u svoje vreme bio poznata, čak slavna ličnost u staroj Bataviji. Bio je kompozitor i umetnik izvodač: dirigent, orguljaš, violinista – nazvali su ga „Vjenjavskim Jave“. Ko ga je tako nazvao? Ime mu se ne pominje ni u jednoj enciklopediji, nikada ga nisam našao ni u jednoj istorijskoj knjizi ili priručniku bilo koje vrste, niko nikada nije čuo za njega osim u krugu porodice, iako sam se raspitivao kod mnogih njegovih kolega koji su ga mogli poznavati. Nestao je u maglama vremena koje se ne mogu odrediti ni odmeriti nikakvim časovnikom. Gotovo i nije ostavio kulturno nasleđe: rat je spalio najveći deo. Možda je to dobro. Od onih koji su ga nekada videli, ja sam poslednji rođen. Evo i fotografije dedinog groba: beli drveni krst među hiljadama drugih belih drvenih krstova, ratno groblje negde na Javi. Njegovo ime, godine rođenja i smrti. Grobnica broj M-IV 49. To je poslednji dokument koji podseća na njega – u vatru s tim. Kad poželim, čujem odjek udarca u gong.